

MLADEN VUKOMANOVIĆ, MILICA MILENKOVIĆ, NADEŽDA JOVANOVIĆ, Sindikalni pokret u Beogradu do 1941. godine, Beograd 1979, 564 str.

Svaki novi rad iz domene povijesti sindikalnog pokreta Jugoslavije doprinos je proširenju naših saznanja o radničkom pokretu Jugoslavije. U posljednjih nekoliko godina objavljen je niz vrijednih djela (*Josip Cazi, Ujedinjeni radnički sindikalni savez i rad komunista 1929—1934. i 1935—1940, te Razvoj sindikata u sklopu URSSJ-a, Zagreb 1977, 1978, 1980; Sergije Dimitrijević, Socijalistički radnički pokret u Srbiji 1870—1918, Beograd 1982; Milica Milenković, Sindikalni pokret u Srbiji 1921—1929, Beograd 1979. itd.*) u kojima nalazimo mnogo podataka i zaključaka o djelovanju sindikata u Beogradu, ali ipak istraživanja djelovanja sindikata u gradovima još se uvijek i dalje nameću kao važan zadatak, jer tim istraživanjima dolazimo do detaljnijih saznanja o položaju radnika i strukturi radništva, pa je djelovanje sindikata u gradovima i republikama potrebno što detaljnije proučavati kako bi se dobili elementi i komparativne analize na nivou Jugoslavije.

Monografiju »Sindikalni pokret u Beogradu do 1941. godine« u izdanju Veća Saveza sindikata Beograda i Beogradskog izdavačkog zavoda, radila su tri suradnika Instituta za istoriju radničkog pokreta Srbije, znanstveni radnici s priznatim znanstvenim opusom i velikim iskustvom u istraživanju problematike radničkog pokreta. Svi su oni pošli od arhivskih izvora i štampe i drugih relevantnih materijala, pa tako i dolaze do novih saznanja obogaćujući znatno problematiku izloženu u drugom i trećem svesku »Istorije Beograda« (Beograd 1974), odnosno poglavlja koja su pisali Mladen Vukomanović, Nikola Vučo i Petar Milosavljević u toj knjizi.

Kao centar srpske i kasnije jugoslavenske države Beograd je bio i centar sindikalnog pokreta. U njemu je bila centrala Glavnog radničkog saveza, Nezavisnih sindikata (1921—1929), pa i URSSJ-a (1925—1940), iako su neki savezi iz sustava URSSJ-a imali svoje središte u Zagrebu (drvodjeljci, metalci, građevinarci) zbog jače koncentracije te vrste radništva na tom području u to vrijeme. Uslijed te uloge Beograda njegov sindikalni pokret ima u mnogo čemu karakteristike općeg sindikalnog pokreta u Jugoslaviji. U Beogradu se vodi borba za jedinstvo sindikalnog pokreta, ali isto tako dolaze do punog izražaja i u svojoj težini i frakcijski sukobi, različiti stavovi i djelovanja u odnosu na program i uopće razjedinjenost sindikalnog pokreta, te su komunisti tek pred drugi svjetski rat — zahvaljujući upornom partijskom radu i jasnom cilju — formirali u sindikatima kadar s kojim su povelili narodnooslobodilačku borbu.

Monografija je podijeljena u tri dijela. Prvi dio, do početka prvoga svjetskog rata, radio je dr Mladen Vukomanović. On ističe da su nastanak, razvitak i djelovanje beogradskih sindikata tekli zavisno od stepena razvitka kapitalističkih društveno-ekonomskih odnosa i sposobnosti subjektivnih snaga da iskoriste sve mogućnosti za organiziranje i borbu proletarijata, pa i sindikalni pokret u Beogradu potkraj 19. stoljeća polazi od prvih stihijskih pokreta a završava kao moderni radnički pokret. Usprkos ranom ukidanju feudalno-društvenih odnosa ekonomski razvitak Srbije i Beograda bio je i nakon stjecanja potpune samostalnosti 1878. spor, pa je 1898. država po drugi put donijela posebne zakone za potpomaganje industrijske proizvodnje, ali ne i radnika koji su do 1911. bili izloženi neograničenoj eksploataciji.

Tada je u beogradskoj industriji već radilo oko 4500 radnika, u zanatstvu oko 7000, u trgovini oko 3000 i u luci 2500, te su radnici tada već predstavljali najmnogobrojniju kategoriju privredno aktivnog stanovništva. Vukomanović je obradio početne otpore radnika eksploataciji do 1903, rad potpornih društava, osnivanje prvih sindikalnih organizacija do 1903, te znatno bogatiju povijest beogradskih sindikata od 1903. do 1914. Taj posljednji period ima četiri faze: uspješno djelovanje sindikata do 1906, krizu izazvanu snažnim otporom poslodavaca 1907—1908, ponovni uspon i oživljavanje sindikalnih organizacija do 1912, te konsolidaciju sindikata pred prvi svjetski rat, a u čitavom tom periodu sindikalni pokret je pod snažnim utjecajem vodećih marksista Radovana Dragovića, Dimitrija Tucovića i Dragiše Lapčevića.

Dr Milica Milenković obradila je sindikalni pokret u Beogradu od 1918. do 1929. Za razliku od druge dvojice autora ona u posebnom poglavlju obrađuje razvoj privrede, a naročito ističe i položaj radnika i radničko zakonodavstvo, dok je kod druge dvojice autora ta problematika ugrađena u poglavlja koja govore o ekonomskim borbama radnika. S punim pravom Milenkovićeve ističe činjenicu da je snaga radničke klase ovisila u prvom redu o industrijskom proletarijatu, te iscrpnim opisima i preciznim izrazima i zaključcima rađenim na bazi izvornih materijala daje i tim radom vrijedan prilog historiji sindikalnog pokreta Jugoslavije. Činjenica je da se poslije donošenja Obznane revolucionarni dio radništva nije više mogao javno i otvoreno braniti od napada režima, poslodavaca i centrumaša, te se dio radništva, izgubivši vjeru u klasnu borbu, pasivizirao, manji dio prišao je reformističkim i raznim buržoaskim organizacijama, a samo najsvjesniji i najotporniji dio radništva nastavio je da se u raznim oblicima bori za svoje ideale (str. 245). Iako je težište na djelovanju naprednih sindikata pod utjecajem KPJ, Milica Milenković, kao i Nadežda Jovanović u narednom odjeljku, s velikom pomnjom obrađuje i reformističke i ostale sindikate, koji se pojavljuju na području Beograda pod utjecajem raznih društveno-političkih snaga, onemogućavajući svojim međusobnim sukobima uspješniju borbu za poboljšanje položaja radnika.

Sindikalni pokret u Beogradu od 1929. do 1941. obradila je dr Nadežda Jovanović. U prvom poglavlju »Razvoj sindikalnog pokreta posle uspostavljanja režima diktature« obrađuje zabranu Nezavisnih sindikata i pokušaj obnove sindikalnog rada KPJ, djelatnost URSS-ovih i neutralnih sindikata, izdvajanje Općeg radničkog saveza iz URSSJ-a, razbijačku ulogu Jugoslavenskih nacionalnih radničkih sindikata, te tarifne pokrete i štrajkaške borbe. Poglavlje 1932—1934. posvećeno je oživljavanju sindikalnog rada, tj. promjenama u sindikalnoj politici KPJ i radu na obnavljanju rada komunista u beogradskim sindikatima, djelo-

vanju sindikata za vrijeme krize, izborima za Radničku komoru 1933, te tarifnim i štrajkaškim borbama. Treće poglavlje nosi naziv »Sindikalni pokret u Beogradu u periodu oživljavanja privredne djelatnosti i poleta revolucionarnog i antifašističkog pokreta 1935—1937. godine« i u njemu se obrađuje borba KPJ za akciono jedinstvo sindikata i radničke klase, aktivnost URSS-ovih sindikata, djelatnost neutralnih sindikata, Opći radničko-namještenički savez Jugoslavije, te reakcionarna uloga Jugorasa. »Sindikalna politika KPJ u godinama pred rat« obrađena je prikazom borbe Partije za sindikalno jedinstvo u periodu priprema IV kongresa URSSJ-a i djelovanja komunista koji su organizatori štrajkaških borbi u Beogradu 1939—1940, te opisom zaoštavanja odnosa između KPJ i reformističkog rukovodstva URSSJ-a. Zabrani URSS-ovih sindikata posećeno je posebno poglavlje s time što su u zaključku navedeni najvažniji momenti iz života sindikalnog pokreta u Beogradu. Jovanovićeva je vrlo uspješno obavila postavljeni zadatak koji nije bio nimalo lak. Ipak mislim da kod nekih formulacija iz domene ekonomsko-socijalne povijesti treba biti precizniji. Tako je na str. 318 previše pojednostavnjeno prikazivanje pada cijena poljoprivrednih proizvoda u Jugoslaviji, koje je imalo međunarodne uzroke. Na str. 372 trebalo bi istaći da se forsira zapošljavanje žena kao slabije plaćenih, te da se tim mijenja struktura zaposlenih ne samo po kvalifikacijama već i po spolu. Isto tako nije moguće dati Beogradu epitet »najskupljeg grada u zemlji« (str. 373), jer on to doista nije bio kao što pokazuju statistički podaci istaknutih ekonomista. Trebalo bi možda negdje istaći i spajanje Beograda sa Zemunom 1934, odnosno koristiti se podacima B. Haberlea u članku »Radništvo grada Beograda« (*Radnička zaštita*, 1936, 538), jer inače nije jasno kako se odjednom govori o štrajkovima u zemunskoj industriji. Nekih manjih netočnosti ima i kod radničkog zakonodavstva. Po Zakonu o radnjama kolektivni ugovor nije bio obavezan ali je bio moguć, pa ne bi trebalo govoriti o obaveznosti kolektivnih ugovora (str. 369). Međutim jasno je da su takve sitnije greške moguće s obzirom na golemi materijal koji je trebalo savladati da bi se napisala povijest Beograda kakvu imamo u toj monografiji.

U svakom slučaju monografija »Sindikalni pokret u Beogradu do 1941.« vrijedan je prilog poznavanju historije jugoslavenskih velikih gradova. Iako dijelovi nisu rađeni po jednoobraznoj shemi, i iako bi možda trebalo više podnaslova radi lakšeg snalaženja pri traženju podataka za određenu vrstu radnika (npr. metalci, tekstilci), odnosno predmetno kazalo ili neka skraćena kronologija (Kronologija naprednog radničkog i narodnooslobodilačkog pokreta Beograda, Beograd 1960, već je zastarjela i trebalo bi je nadopuniti), »Sindikalni pokret Beograda« vrijedno je djelo trajnog značenja i ukazuje na način kako bi trebalo obraditi povijest radničke klase i drugih većih jugoslaveskih gradova.